

Lajitietokeskuksen havainnoijakyselyn 2021 tulokset: Miten havainnoit luontoa ja kirjaat havaintojasi muistiin?

Mikko Heikkinen
Suomen Lajitietokeskus
Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus, Helsingin yliopisto

versio 1.0

Sisällys

Sisällys	2
Johdanto	2
Kyselyn järjestäminen	4
Aktiivisuus	5
Lajiryhmät	5
Kirjattavien havaintojen määrä	5
Kuinka suuri osa kirjataan	7
Käytetyt havaintopalvelut	7
Miksi kirjaat?	9
Miksi et kirjaa?	10
Mikä on vaikeaa	12
Havaintojen avoimuus	13
Havaintojen jakaminen pikaviestimissä ja sosiaalisessa mediassa	16
Muuta sanottavaa	17
Luontoharrastus monipuolistuu ja pirstoutuu - mutta voisivatko havainnot olla yhteisiä?	18

Suomen Lajitietokeskus kerää ja yhdistää suomalaisen lajitiedon yhtenäiseksi ja avoimeksi kokonaisuudeksi. Laji.fi-portaalissa voit tutustua lajeihin ja niiden esiintymiseen, selata havaintoja suomalaisista lajitietokannoista sekä pitää kirjaa omista luontohavainnoistasi.

Johdanto

Suomen Lajitietokeskus järjesti kesällä 2021 suomalaisille luontoharrastajille kyselyn, jossa koetettiin selvittää miten he pitävät kirjaa havainnoistaan, tallentavat niitä erilaisiin havaintopalveluihin (havaintojärjestelmiin, tietojärjestelmiin) tai jättävät tallentamatta ja miksi. Tässä raportissa esitetään yhteenveto kyselyn tuloksista.

Kyselyn järjestäminen

Kysely järjestettiin Creamailer-palvelun avulla ja se oli avoinna 24.6.-28.8.2021. Vastauksia kertyi yhteensä 392 kpl. Kyselyjärjestelmä estää vastaamasta useammin kuin yhden kerran, mutta tämä esto on helppo kiertää. Vastausten perusteella ei kuitenkaan vaikuta että useamman kerran vastaaminen olisi ollut ongelma.

Kyselystä tiedotettiin useilla hyönteis- kasvi-, sieni-, lintu- ja nisäkäsharrastajien Facebook-ryhmissä, lintuharrastajien sähköpostilistoilla sekä lisäksi Lajitietokeskuksen Twitter- ja Facebook-tileillä. Kyselyn näkyvyys eri lajiryhmien harrastajille on todennäköisesti ollut erilaista, millä on vaikutusta vastausten kertymiseen. Vastaajista suuri osa oli lintuharrastajia: heidät oli tehokkaampi savuttaa Lintuverkko-sähköpostilistan kautta verrattuna muiden lajiryhmien käyttämiin Facebook-ryhmiin, joissa kyselyn näkyvyys riippui paljon Facebookin algoritmeista.

Koska valtaosa kysymyksistä on avoimia kysymyksiä, niiden tulkinta tilastoiksi tai vastausmääräksi ei ole yksiselitteistä. Tässä olen yrittänyt luokitella vastauksia usein toistuviin ryhmiin. Vastausten määrä on suluissa tekstin seassa. Mukaan en yleensä ottanut sellaisia vastauksia, joita ei maininnut kuin yksi vastaaja. Yksi vastaus voi sijoittua useampaan ryhmään. Esim. *“Kirjaan havaintoja, jotta niistä olisi hyötyä tutkijoille ja muillekin. Avun saaminen jos en tunne lajia.”* toisi merkinnän kolmeen kohtaan: “hyöty tutkimukselle”, “yleinen hyöty” ja “tunnistusapu”.

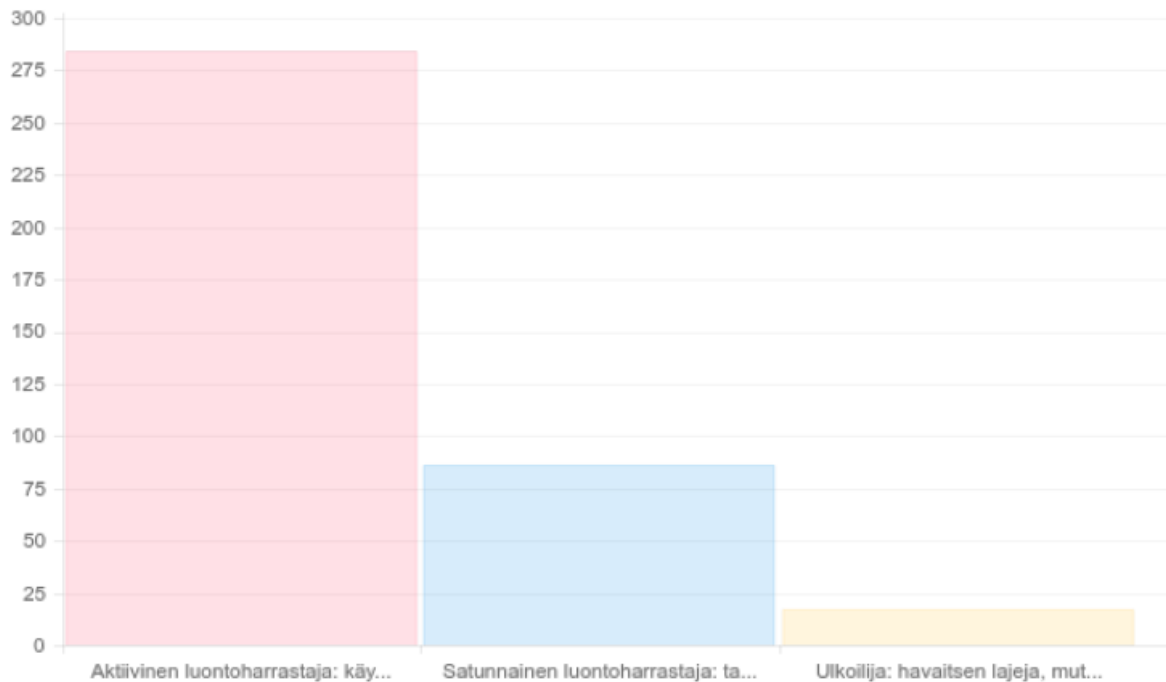
On myös huomattava, että kysymykset ovat avoimia ja siten ne voi tulkita monella eri tavalla, vastauksia ei voi pitää “äänestystuloksena”, vaan suuntaa-antavana.

Aktiivisuus

Kysymys: Kuinka aktiivinen luontoharrastaja olet?

Jos olet luontohavainnoinnin ammattilainen (luontokartoittaja, tutkija tms.), vastaa tähän kyselyyn vapaa-ajan toimintasi perusteella.

- Aktiivinen luontoharrastaja: käyn tarkkailemassa tai keräämässä eliöitä useita kertoja viikossa.
- Satunnainen luontoharrastaja: tarkkailen eliölajeja kerran viikossa tai harvemmin.
- Ulkoilija: havaitsen lajeja, mutta niiden tarkkailu ei ole minulle varsinainen harrastus.

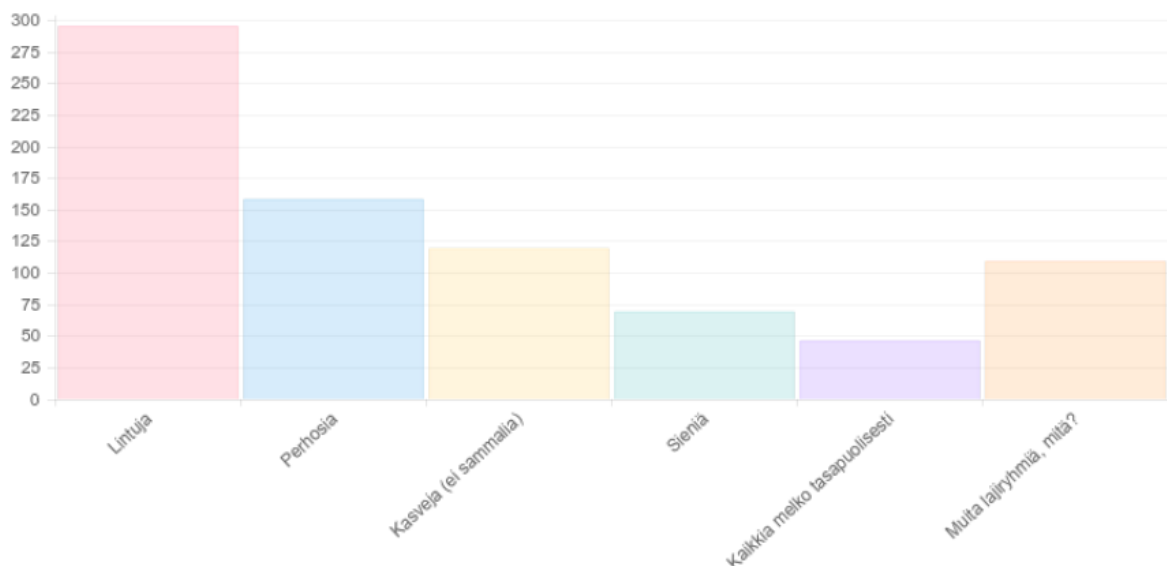

Kyselyn julkaisukanavista johtuen vastaajat olivat useimmiten aktiiviharrastajia.

Lajiryhmät

Kysymys: Mitä lajiryhmiä havainnoit ensi sijassa (valitse kaikki)

- Lintuja
- Perhosia
- Kasveja (ei sammalia)
- Sieniä
- Kaikkia melko tasapuolisesti
- Muita lajiryhmiä, mitä?

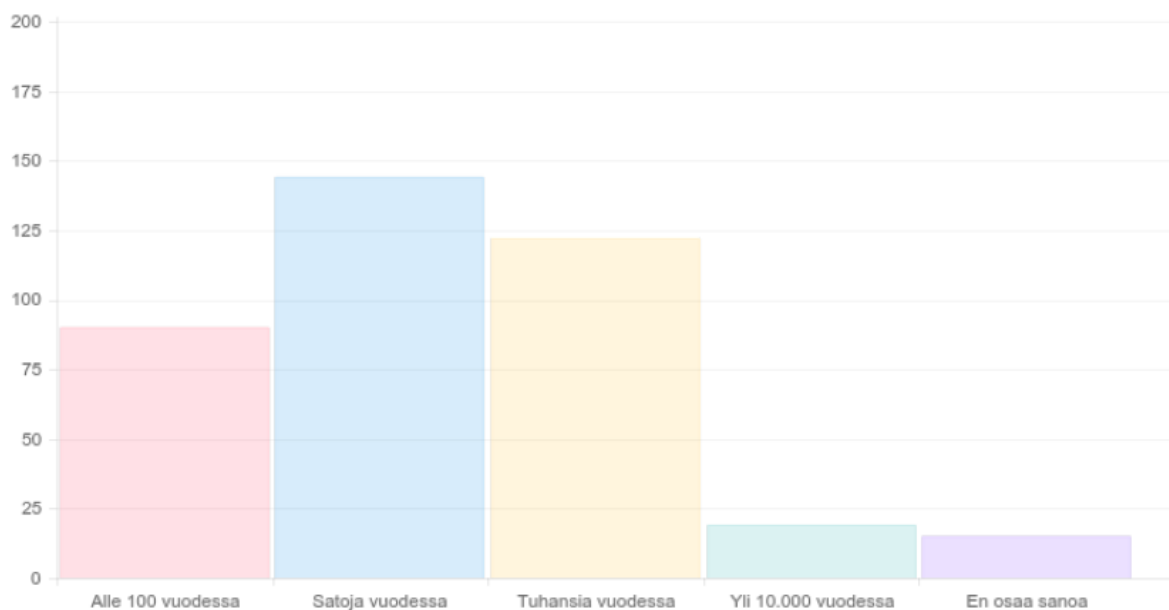

Kirjattavien havaintojen määrä

Kysymys: Kuinka paljon havaintoja kirjaat muistiin vuodessa?

*Havainnolla tarkoitetaan muistiin kirjattua tietoa havaitusta lajista, ajasta, paikasta jne. Tämä kysymys koskee **kirjaamista mihin tahansa**, esim. omaan paperivihkoon tai päiväkirjaan, Excel-taulukkoon, tietokantaan tms.*

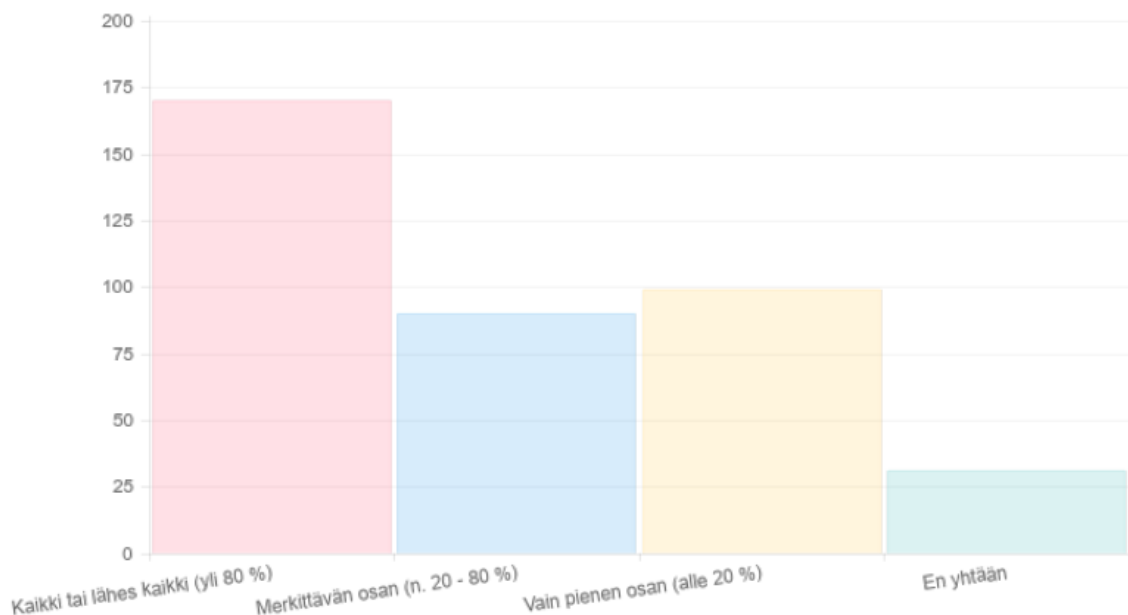
- Alle 100 vuodessa
- Satoja vuodessa
- Tuhansia vuodessa
- Yli 10.000 vuodessa
- En osaa sanoa

Kuinka suuri osa kirjataan

Kysymys: Kuinka suuren osa näistä kirjaat johonkin yhteiskäyttöiseen havaintopalveluun, sovellukseen tm. järjestelmään, jossa havaintosi ovat myös muiden kuin sinun itsesi nähtävillä?

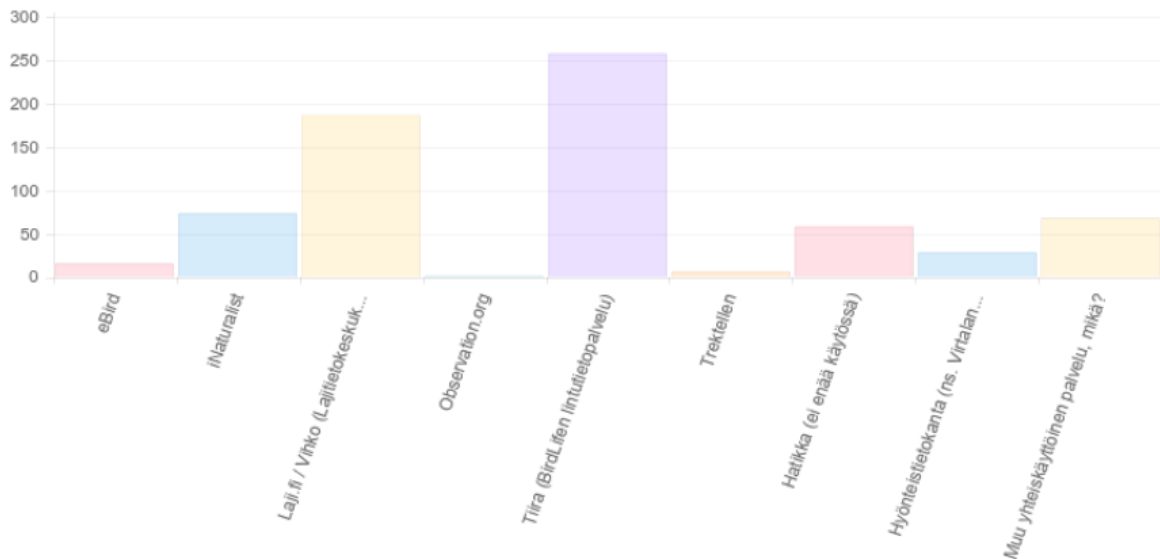
- Kaikki tai lähes kaikki (yli 80 %)
- Merkittävän osan (n. 20 - 80 %)
- Vain pienen osan (alle 20 %)
- En yhtään

Käytetyt havaintopalvelut

Kysymys: Mitä palveluja tai sovelluksia olet käyttänyt havaintojesi kirjaamiseen säännöllisesti (muutenkin kuin kokeiluluontoisesti)?

- eBird
- iNaturalist
- Laji.fi / Vihko (Lajitietokeskuksen havaintopalvelu)
- Observation.org
- Tiira (BirdLifen lintutietopalvelu)
- Trektellen
- Hatikka (ei enää käytössä)
- Hyönteistietokanta (ns. Virtalan tietokanta, ei enää käytössä)
- Muu yhteiskäyttöinen palvelu, mikä?

Muita vastauksissa mainittuja palveluja olivat:

- Facebook 6 mainintaa
- Erilaiset lintuharrastajien pinnakisapalvelut 4
- Lintuvaara tai Sulka (Luomus) 5
- Kastikka (Luomus) 4
- Pinnari (Bongariliitto) 4
- Hertta tai LajiGIS 3
- Kevätseuranta (Luonto-Liitto/Luomus) 3
- WhatsApp 3
- Artportalen (Ruotsi) 1
- BigCityBirds (Australia) 1
- Birdergame 1
- DOFbasen (Tanska) 1
- eElurikkus (Viro) 1
- Flickr 1
- FlorApp (Sveitsi) 1
- Geese.org 1
- Hanhiseuranta 1
- iGoTerra 1
- Kurkiseuranta 1
- Kyyatlas 1
- Lintutiedotus (Bongariliitto) 1
- Ornitho (Saksa ym.) 1
- PlantNet 1
- Punkkilive 1
- Riistakolmiot (Luke) 1
- Tropical birding 1
- Yöpeti (SYKE) 1

Miksi kirjaat?

Kysymys: Jos/kun kirjaat havaintoja yhteiskäyttöiseen palveluun, miksi teet niin?

Havaintojen tekeminen ja kirjaaminen muistiin jonkinlaista hyötykäyttöä varten on monille yksi harrastuksen ydinasioita. Tämä korostuu aktiivisilla harrastajilla, joista osa (5 vastaajaa) ei näe harrastuksessa muuten mieltä. Kirjaaminen sinänsä ei ole kiinnostavaa kuin pienelle joukolle (12), joten erilaiset seurannaishyödyt motivoivat käyttämään kirjaamiseen aikaa.

Havaintojen muille tuoma hyöty olikin yleisin peruste, miksi havaintoja kirjataan johonkin havaintopalveluun. Hyödyllisyys erilaisille käyttäjäryhmille mainittiin seuraavasti:

- Hyöty tutkimukselle (98 vastaajaa)
- Hyöty muille harrastajille (56 vastaajaa)
 - josta tiedotus muille harrastajille, esim. bongausta varten (29 vastaajaa)
- Hyöty suojelulle (35 vastaajaa)
- Yleinen tiedon kartutus (33 vastaajaa)
- Hyöty viranomaistyöhön (5 vastaajaa)
- Määrittelemätön tai yleinen hyöty (72 vastaajaa)

Nämä kategoriat ovat epämääräisiä ja osin päällekkäisiä, joten ne tuskin kuvastavat tarkasti harkittoja käyttötapoja. Esim. tietojen saattaminen viranomaisen käyttöön suojelualueen lajiston seuraamista varten voidaan laskea tutkimus-, suojelu- ja/tai viranomaiskäytöksi. Tiedon kulkeminen viranomaisille (esim. kunnassa kaavoitustyötä tekeville) automaattisesti on myös niin uusi asia, ettei sitä välttämättä ajatella havaintojen tallennuksen kannustimena.

Toinen usein mainittu syy havaintojen kirjaamiselle on kirjanpito omiin tarpeisiin (75) tai havaintojen määrittelemätön dokumentointi historiankirjoihin (12). Tätä ei yleensä eritelty tarkemmin, mutta muutama mainitsi omien havaintojen hakutoimintojen hyödyllisyyden. Muistiin kirjaamalla omia havaintoja voi tarkastella myöhemmin eri tavoin, mikä kiinnostanee monia. Milloin näin viimeksi ketokaunokin, tai missä olen havainnut eniten nokkosperhosia on monesti kiinnostava tietää.

Muita toistuvasti mainittuja motivaattoreita olivat velvollisuudentunne tai vastavuoroisuus (17, vain aktiiviharrastajilla), tunnistusavun saaminen (14, lähinnä ei-aktiiviharrastajilla ja iNaturalistin käyttäjillä), halu osallistua seurantahankkeeseen (13) sekä velvollisuus rengastus- tai muun luvan saamiseen (4).

Vain muutama vastaaja mainitsi yhteisöllisyyden jossakin muodossa motivaationa havaintojen kirjaamiselle. Yhteisöllisyyttä tai näkyvyyttä muiden harrastajien kesken haetaan mielummin sosiaalisen median ja pikaviestinten kautta (ks. jäljempänä.)

Moni (26) mainitsee kirjaavansa epätavallisia havaintoja (kuten harvinaisia lajeja tai erikoista käyttäytymistä) kuitenkin usein ilman mainintaa miksi. Epätavallisten havaintojen todennäköisesti oletetaan olevan kiinnostavampia ja hyödyllisempiä.

Miksi et kirjaa?

Kysymys: Jos/kun et kirjaa havaintojasi yhteiskäyttöiseen palveluun, miksi et?

Hyvin monet kertovat että eivät kirjaa merkittävää osaa havainnoistaan mihinkään havaintopalveluun. Vastausten sävystä ja esim. lukuisista viittauksista viitsimättömyyteen voisi päätellä, että vastaajat keskimäärin toivoisivat tallentavansa enemmän havaintoja.

Ajanpuute ja unohtaminen

Ajanpuute, jaksaminen tai tallentamisen työläys on yleinen (61) syy sille ettei havaintoja tallenna. Vaikka tavanomaistenkin havaintojen tärkeys tunnustetaan monessa vastauksessa, havaintojen hyödyllisyyttä ja tallennuksen aiheuttamaa vaivaa kuitenkin punnitaan toisiaan vasten. Ja jos havaintoja ei ehdi tallentaa heti, se helposti unohtuu (8).

Tallentamisen työläys liittyy myös havaintopalvelun tekniseen helppouteen, josta lisää jäljempänä.

Tavanomaisten havaintojen arvo tai arvottomuus

Toinen yleinen syy tallentamatta jättämiseen onkin havaintojen tavanomaisuus (62), usein liittyneenä siihen, että muiden oletetaan jo kirjanneen samankaltaisen havainnon (17). Nämä syyt korostuvat etenkin ei-aktiivisilla harrastajilla. Muutama vastaaja kaipaa neuvoja siihen, millaisten havaintojen tallennusta kannattaa priorisoida, tai epäilevät etteivät heidän tavanomaisista havainnoistaan olisi hyötyä.

Muutama (3) myös epäilee havaintojensa arvoa, koska ne on kerätty epäsystemaattisesti. Kaksi (2) kertoo, ettei tallenna havaintoja, jos niistä ei voi tehdä täydellisiä lajiluetteloita. (Täydellinen lajiluettelo tarkoittaa sitä, että muistiin kirjataan jokainen retkellä havaittu laji, eikä vain "mielenkiintoisimpia". Täydelliset lajiluettelot ovat monesti yksittäisiä havaintoja arvokkaampia tutkimuskäytössä.)

Pieni osa vastaajista (7) pitää havaintojen tallentamista ylipäätään turhana epäillen, onko niistä hyötyä luonnon suojelulle.

Millaisia havaintoja kannattaa kannustaa tallentamaan? Tämän ja muiden kysymysten vastauksista on tulkittavissa kaksi ristiriitaista näkökulmaa. Toisaalta kaivataan kannustusta myös tavanomaisten havaintojen kirjaamiseen, mutta toiset ovat tästä eri mieltä: heistä kaiken tallentaminen on turhaa, ja sen sijaan he haluavat tarkkoja siitä, mitkä havainnot ovat riittävän kiinnostavia tallennettaviksi. Äärimmäisenä näkökulmana tavanomaisten havaintojen kertyminen tietokantaan voidaan nähdä uhkana koko aineiston käytettävyydelle, mikäli se vaikeuttaa mielenkiintoisten havaintojen löydettävyyttä.

Muutama vastaaja toivoo palautetta tallentamisesta, joko nopeaa (automaattisesti heti tallennuksen jälkeen) tai pidempiaikaista (miten havaintoja on hyödynnetty esim. tutkimuksessa).

Luotettavuus

Epävarmuus lajin tunnistamisesta (20) on myös merkittävä syy tallentamatta jättämiselle. Tämä korostuu ei-aktiivisilla harrastajilla. Tähän liittyy myös tunnistamisen työläys (2), valokuvan puute (6, erityisesti iNaturalistin käyttäjillä) sekä havaintopalvelun liian tarkat vaatimukset havainnoille (2). Näitä yhdistää se, ettei oman havainnon oleteta olevan riittävän laadukas tai luotettava tallennettavaksi.

Tekninen vaikeus

Havaintopalvelun vaikeakäyttöisyys (19) oli myös yleinen syy tallentamatta jättämiseen, erityisesti ei-aktiiviharrastajilla. Vaikeudesta moitittiin kumpaakin suosituinta palvelua: Tiiraa ja Vihkoa. Osa

kertoi, ettei tiedä miten palveluja käytetään (4), kaipaa enemmän opastusta (3), ei tiedä mitä monesta eri havaintopalvelusta pitäisi käyttää (8), tai ei tiennyt, että havaintopalveluja ylipäättään on olemassa (3).

Tallennus ulkona ylipäättään (3; “sormet paleltuvat”) tai hyvän mobiilikäyttöliittymän puute (4) todettiin myös vähentävän tallentamista. Vaikeuksista kysyttiin myös erillisellä kysymyksellä.

Väärinkäyttö epäilyttää

Pelko väärinkäytöstä on monille niin merkittävää, etteivät he tallenna joitakin havaintojaan lainkaan. Tälle annettiin erilaisia syitä:

- Harrastajien aiheuttama häiriö (bongaus, valokuvaaminen, kerääminen) (12 vastaajaa)
- Oma yksityisyydensuoja (7)
- Havainnon arkaluonteisuus (4)
- Metsästys (1)
- Muu pelko (1)

Samankaltaiset vastaukset tulivat esille avoimuutta käsittelevässä kysymyksessä, ks. alempana.

Muita useamman kerran kerrottuja syitä olivat kirjaamisen hyödyttömyys itselle (3), Excel-tallennusmahdollisuuden puutteet (2), tekniset ongelmat (2), kirjautumisongelmat (2), tai havaintojen tekeminen vain omaksi iloksi (2).

Mikä on vaikeaa

Kysymys: Mikä on vaikeaa havaintojen kirjaamisessa käyttämiisi palveluihin?

Tämä kysymys koskee vapaamuotoisten havaintojen kirjaamista – ei osallistumista seurantahankkeisiin, kuten lintulaskentoihin tai perhosseurantoihin.

Silmiinpistävintä tämän kysymyksen vastauksissa oli niiden kaksijakoisuus. Kaikki havaintopalvelut keräsivät paljon kommentteja niiden vaikeakäyttöisyydestä (yht. 47), mutta yleisin vastaus (73) kuitenkin oli, ettei mikään niissä ole erityisen vaikeaa, kunhan vähän opettelee. Samalta harrastajaryhmältä saaduissa peräkkäisissä vastauksissa samaa havaintopalvelua saatettiin sekä moittia mahdottomaksi ja kamalaksi, että kehua loistavaksi ja maailman parhaaksi.

Vastausten ristiriitaisuus kertoo siitä, ettei “helppokäyttöisyys” ole yleismaailmallinen ominaisuus, vaan on tilannekohtaista ja riippuu paljon käyttäjän tarpeista ja osaamisesta. Joku haluaa lähettää yhden havainnon älypuhelimella lukematta ohjeita. Toinen haluaa kirjata tietokoneellaan sata täsmällistä havaintoa joka päivä ja on valmis panostamaan opetteluun, jotta tallennus olisi pidemmällä aikavälillä nopeampaa. Helppokäyttöisyys saavutetaan näissä tilanteissa aivan eri tavoilla.

Myös ennakko-oletukset vaikuttavat siihen mitä on hyvää ja helppoa. Jos havainnoija olettaa, että havaintoon pitää tietenkin kirjata asia X, mutta havaintopalvelua on yksinkertaistettu jättämällä tämä asia pois, vaikuttaa se mahdottomalta käyttää, kun paikkaa X:lle ei millään tahdo löytä.

Täsmällisemmistä käyttöliittymäongelmista mainittiin vaikeus paikantaa havainto kartalle (21; joko johtuen tekniikasta tai kartanlukutaidosta), bugit ja muut tekniset ongelmat (10), kirjautumisongelmat (7) ja palvelun hitaus (6).

Monet halusivat tallentaa havainnot jo maastossa älypuhelimella, joten hyvän mobiilikäyttöliittymän tai -sovelluksen puute mainittiin usein tässä (24) ja muissakin kysymyksissä. Omiin tarpeisiin sopivan sovelluksen puuttumisen lisäksi tässä on kyse myös siitä, että kaikki eivät tunne tarjolla olevia mobiilisovelluksia (kuten Mobiilivihko, Tiira nomadi ja eBird), tai halusivat asennettavan mobiilisovelluksen sijasta mieluummin mobiililaitteen selaimessa toimivan verkkopalvelun. Puhelimen GPS:n antama väärä paikannus oli joskus ongelma nykyisissä sovelluksissa (2).

Lajitietokeskuksen Mobiilivihko-sovellus oli julkaistu vain vähän ennen kyselyä, joten monet vastaajat eivät olleet siitä vielä tietoisia.

Tallennukseen kuluva aika mainittiin monen muun kysymyksen vastauksissa seikkana, joka käytännössä estää tallennuksen. Erityisesti paljon havaintoja kirjaavat aktiiviset harrastajat kaipaavat tehokasta tallennusta ja/tai havaintojen siirtämistä Excel- tai muista tiedostoista havaintopalveluihin (6).

Monesti vaikeaksi koettiin myös havaintopalvelun asettamat liian tiukat vaatimukset havainnoille (16), usein yhdistettyinä jargonin käyttämiseen tai puutteellisiin ohjeisiin. Tämä korostui ei-aktiiviharrastajilla. Toisaalta myös tiettyjen ominaisuuksien puuttuminen harmitti joitakin, esim. täydellisten lajiluetteloiden (4; Tiira) ja yksilömääräkentän puute (2; iNaturalist).

Havaintojen tekeminen voi myös olla hankalaa, vaikka ei havaintoja mihinkään kirjaisikaan. Lajien tunnistaminen (9), yksilömäärien laskeminen (4), valokuvaaminen (4) ja biotooppien tunnistaminen (2) todettiin vaikeiksi.

Muita mainittuja vaikeuksia olivat vaikeus tietää mitä lukuisista palveluista käyttää (6), massakorjausten tekeminen (3), kuinka tarkkoja tietoja pitäisi tallentaa (2) ja mistä lajeista (2).

Havaintojen avoimuus

Kysymys: Miten suhtaudut havaintojesi avoimuuteen, eli siihen, että muut voivat nähdä havaintosi sekä käyttää niitä vapaasti erilaisiin tarkoituksiin?

Avoimuudella tarkoitetaan tässä sekä havaintojen näkymistä julkisesti, että lupaa niiden käyttämiseen avoimen datan periaatteiden sekä avoimien lisenssien mukaisesti, mukaan lukien kaupallisesti.

Tällä kysymyksellä haettiin tuntumaa siihen, miten harrastajat suhtautuvat ns. avoimeen dataan ja sen periaatteisiin, etenkin havaintojen näkymiseen julkisesti ja siihen, että havaintoja voi edelleen käyttää (ml. julkaista) kysymättä lupaa erikseen.

Yleisin vastaus oli tyyliä "avoimuus on ihan ok", mutta monet asettivat käytölle varauksia "kunhan...". Kysymyksessä ei mainittu oikeutta edelleenjulkasta havaintoaineistoa, eikä kukaan erikseen viittanut tähän mahdollisuuteen vastauksissaan. Ylipäättään tuntuu, että avoimuus ja avoin data eivät ole monille tuttuja asioita, joten oma kanta asiaan on vielä hieman epämääräinen, varsinkin kun kysymys on yleisluontoinen.

Miten vastauksissa suhtaudutaan avoimuuteen:

- Se on välttämätöntä tai erittäin hyvästä (41 vastaajaa)
- Se on hyvä tai neutraali asia, tai siihen on pieniä varauksia (218 vastaajaa)
- Siihen suhtaudutaan merkittäväällä varauksella (36 vastaajaa)
- Siihen suhtaudutaan negatiivisesti (2 vastaajaa)

Monet mainitsivat erikseen käyttötarkoituksia, joihin havaintoja voisi käyttää avoimesti. Näitä olivat tutkimus (17), suojelu (8) sekä viranomais- (1), harrastus- (1) ja yrityskäyttö (1). Merkitseekö tämä, että havaintoja ei saisi käyttää muihin tarkoituksiin? Hyvin harva erikseen kielsi jonkinlaisen käytön, poikkeuksena kuitenkin kaupallinen käyttö.

23 vastaajaa ei halunnut havaintojaan käytettävän kaupallisesti, tai enintään tapauskohtaisella luvalla. Kahdeksan (8) ilmoitti sallivansa kaupallisen käytön vain korvausta vastaan. Perusteena oli yleensä havainnoinnin ja kirjaamisen vaatima työ määrä, tai että itse tekee havaintoja työkseen esim. luontoselvityksien osana. Mielipide-eroja oli myös siinä kenelle korvaus pitäisi maksaa: havainnon tekijälle, vai esim. havaintoja keräävälle yhdistykselle.

Toisaalta muutama vastaaja oli niin voimakkaasti avoimuuden kannalla, että ilmoittivat kieltäytyvänsä havaintopalvelun käytöstä, jos siihen kirjattava tieto ei ole avointa, harvoja poikkeustapauksia lukuun ottamatta.

Mikä on kaupallista käyttöä? Tämä on monesti vaikeaa määritellä tai hahmottaa täsmällisesti. Jos Jännälähdän kunta tekee kaavoitusta, ja käyttää havaintoja sen suunnitteluun, ei käyttö ole kaupallista. Mutta jos kunta palkkaakin konsulttiyrityksen kokoamaan havainnot (esim. osana laajempaa luontoselvitystä) ja ehkä myös tekemään suunnittelun? Lopputulos on sama, mutta voiko kaupallisen käytön kieltäviä havaintoaineistoja käyttää jälkimmäisessä tapauksessa?

Tai jos tehdään kaupallinen julkaisu (esim. luonto-opaskirja), jossa on mukana lajien levinneisyyskarttoja, saako kaikkia havaintoja käyttää näiden karttojen pohjana? Yksittäinen havainto ei ole kaupallisessa tuotteessa mukana, mutta kuitenkin sen pohjana, mahdollisesti osana (satoja) tuhansia muita havaintoja.

Entä mitä suojaa laki antaa havaintotiedoille? Tekijänoikeuslaki suojaa teoskynnyksen ylittäviä luovan työn tuloksia. Tieto tai data ei kuitenkaan ole tällaista, joten sitä laki ei suojaa. Mutta ns. luettelosuojaa suojaa erilaisia luetteloita tai niiden merkittäviä osia. Missä määrin havaintotietoa voi lopulta käyttää, jos havainnoija tai tietokannan ylläpitäjä sitä vastustaa?

Mm. näiden epäselvyyksien vuoksi avoimessa tiedossa ja avoimessa tieteessä suositaan lisenssejä, jotka sallivat kaiken käytön, mukaan lukien kaupallisen. (Esim. Creative Commons nimeä 4.0 tai Creative Commons nolla)

Monet haluavat säilyttää kontrollin havaintoihin, joko salaamalla tai karkeistamalla osan havainnoistaan itse (43) tai pitäen arkaluontoisten havaintojen automaattista salaamista tai karkeistamista oleellisena (41). Muutama kommentoi havaintopalvelujen tekemiä automaattisia karkeistuksia, pitäen niitä liian löysinä (2), liian tiukkoina (1) tai liian epäyhtenäisinä eri palvelujen välillä (1). Kaikille sopivaa mallia karkeistuksille ja salauksille ei käytännössä voi löytää.

Kontrollia halutaan, jotta havaintoja ei käytettäisi epätoivotuilla tavoilla. Useimmin mainittiin, että havaintojen käyttö epäilyttää häirinnän takia (19; etenkin bongaus ja valokuvaus), metsästykseen liittyen (12), rikollisessa toiminnassa (4) tai että havaintoja käytetään tahallisen harhaanjohtavasti esim. luontoselvityksissä (3).

Myös oman yksityisyyden suojele oli tärkeää monelle: osa salaa tai karkeistaa (14), tai jättää tallentamatta (10) havaintojaan esim. kotinsa lähistöltä. Ääritapauksissa havaintoja voidaan vääristellä todellisen paikan salaamiseksi (1). Myös yksityisyyssyistä osa haluaa jakaa havaintojaan vain nimimerkillä tai kokonaan nimettömänä (7), tai haluaa että havaintotietoja ei voi hakea tai suodattaa nimen perusteella (3).

Toisaalta havainnoijien tekemästä työstä saatava tunnustuksen tarve toistuu monessa vastauksessa. Oma nimi halutaan näkyville (7) ja valokuvia ei haluta antaa avoimeen käyttöön (12), tai havaintojen kaupallisesta käytöstä halutaan rahallinen korvaus (ks. edellä).

Toistuvasti mainittiin myös että kuvia saa käyttää vapaasti (2), sienipaikat salataan (2), vainottavat lajit pitää salata vaikka ne eivät olisi uhanalaisia (2), havaintoja pitäisi voida selata vain rekisteröityneenä (2) ja että havaintojen käytöstä pitää joka kerta kertoa havainnoijille (3).

Vaikka valtaosa periaatteessa kannatti avoimuutta, sille asetettiin paljon erilaisia ehtoja ja varauksia. Kuinka pikkutarkasti havaintojen käyttöä voidaan kontrolloida ja hallita, ilman että siitä tulee mahdottoman vaikeaa? Kuinka valmiita havainnoijat ovat kompromisseihin? Miten erilaiset ehdot vähentävät havaintojen hyötykäyttöä?

Mitä enemmän havaintoja käytetään osana jotakin suurta kokonaisuutta, sitä vaikeammaksi yksityiskohtien hallinta menee. Tämän takia esim. kansainvälinen havaintodataa kokoava ja jakava GBIF-palvelu (Global Biodiversity Information Facility) jakaa nykyään vain Creative Commons -lisensoituja havaintoaineistoja.

Koska luvan pyytäminen tai henkilökohtainen tiedotus yksittäisille sisällin tuottajille olisi monesti käytännössä mahdotonta, ei sitä Creative Commons -lisensoissa ja avoimen datan käytännöissä vaadita.

Havaintojen jakaminen pikaviestimissä ja sosiaalisessa mediassa

Kysymys: Jaatko havaintojasi muille harrastajille ilman, että tallennat niitä varsinaiseen havaintopalveluun, esim. Facebookissa, WhatsAppissa tm.? Miksi? Onko tämä vaikuttanut havaintojen kirjaamiseen muualle?

Yli puolet kertoo jakavansa havaintoja varsinaisten havaintopalvelujen lisäksi myös muualla verkossa, vajaa puolet ilmoittaa ettei jaa havaintojaan, ja pieni osa ei kerro.

Yleisimmät kanavat ovat johonkin jonkin lajiryhmän harrastajien Facebook-ryhmät (esim. sieni- tai perhosharrastajien ryhmä), lajiryhmää ja paikkaa koskevat WhatsApp- ja Telegram-ryhmät (esim. Kirkkonummen linturyhmä), sekä jakaminen suoraan pienelle tuttavapiirille. Myös Instagram ja Bongariliiton lintutiedotus mainittiin usein.

Näillä kanavilla jaetaan mm. valokuvia, hyviä havaintoja sekä kysellään apua lajeihin ja luontoon liittyviin kysymyksiin, harvemmin myös retkitunnelmia ja vinkkejä.

Jakamisella tavoitellaan usein yhteisöllisyyttä ja palautetta: havainnoista kertominen, keskustelu sekä positiivinen huomio on mukavaa verrattuna siihen, että havaintopalvelujen kautta havainnoista ei saa palautetta. Havainnoista kertomalla myös autetaan muita harrastajia havaitsemaan (bongaamaan) laji

tai kootaan jaettua tietämystä esim. eri lajien esiintymisestä. Vastavuoroisuus tuli vastauksissa esille, myös muissa kysymyksissä: kun on itse kuullut havaintovinkkejä muilta, niitä myös halutaan tai koetaan velvollisuudeksi jakaa itse. Muutamat kiertävät havaintopalvelujen liian tiukaksi koettuja vaatimuksia tai salauksia jakamalla havaintoja rajatulle joukolle epämuodollisesti.

Toisaalta monet nimenomaan kertoivat välttävänsä havainnoista kertomisesta juuri häirintäriskin vuoksi. Some- ja viestipalvelujen käyttö ylipäättään jakaa vastaajia: monet ilmoittivat etteivät missään tapauksessa käytä tällaisia palveluja, toiset pitävät jakamista mukavana ja kannustavana.

Tunnistussapu on myös merkittävä kannustin havaintojen jakamiseen Facebook-ryhmissä. Monille lajiryhmille asiantuntevin kanava löytyy nykyään nimenomaan Facebookista, jossa on vähintään kymmeniä eri lajiryhmille omistettuja suomenkielisiä ryhmiä.

Suurin osa kertoo, ettei havaintojen jakaminen some- ja viestiryhmissä vähennä havaintojen tallennusaktiivisuutta muualle, mutta moni samalla epäilee että muiden aktiivisuutta se varmaankin vähentää. Osa toteaa, että yleisiä tai usein bongattuja lajeja ei viitsi havaintopalveluihin kirjata, vaikka niiden kuvia somessa itse jakaisikin.

Voittaako sosiaalinen media havaintopalvelut? Havaintopalvelut ovat luonteeltaan hyvin muodollisia ja tarkkoja: havainnoille on määriteltä pakollisia tietoja, ja niiden paikka täytyy löytää kartalta. Siihen verrattuna somessa havaintojen jakaminen voi olla paljon vapaampaa, toki riippuen eri ryhmien omista säännöistä. Some vertautuukin jutusteluun kaverien kanssa, se on helppoa ja mukavaa. Miten vastaavaa saataisiin mukaan havaintojärjestelmiin? iNaturalistin tavoitteena on olla "luontoharrastajan some", mutta sekin on luonteeltaan lähempänä tietojärjestelmää kuin Facebook-ryhmäien kaltaista vapaamuotoista kaveriporukkaa.

Vähemmistö tunnustaa että havaintoja ei jakamisen jälkeen enää viitsi havaintopalveluihin kirjata: jää tunne, että asiasta on jo kerrottu. Toisaalta somessa saatu tunnistusapu myös kannustaa tallentamaan tunnistetut havainnot johonkin havaintopalveluun, osa myös kokee sen velvollisuutena ja vastineena saadulle tunnistusavulle.

Muuta sanottavaa

Kysymys: Mitä muuta haluaisit sanoa havaintojen tekemisestä, kirjaamisesta tai muille jakamisesta?

Kyselyn lopussa annettiin vapaa sana, ja vastauksissa olikin monenlaista palautetta ja yleisiä kommentteja. Yhteinen näkemys oli että luontoharrastus on kivaa ja havaintojen kirjaaminen tärkeää, mutta moni tuntee tekevänsä sitä itse liian vähän, ja potee tästä jopa huonoa omaatuntoa.

Yleisin toivomus oli saada parempia mobiilisovelluksia havaintojen kirjaamiseen (8). Kovin tarkasti tätä ei eritelty, mutta muutama mainitsi tarpeen kirjata yksittäisiä havaintoja tarkoilla paikkatiedoilla ja muutama useiden havaintojen kirjaamiseen samalta paikalta. Toisaalta muutamat vastaavasti totesivat, etteivät halua käyttää kännykkää retkillään.

Kolme (3) vastaajaa kommentoi havaintojen laatua, toivoi laadukkaampaa dataa tai parempia laadunvalvontavälineitä.

Myös parempaa tiedotusta, käyttöohjeistusta tai henkilökohtaisempaa opastusta kaivataan tässä (3) ja muissa vastauksissa.

Muutamat (3–5) toivoivat tässä ja muissa vastauksissa, että olisi yksi paikka kaikille havainnoille – osa käyttäjistä kokee hämmentäväksi sen, että havainnoille on monta erilaista palvelua, joista valita.

Yleisesti kommentit olivat hyvin monimuotoisia. Erilaisia kehitysehdotuksia, toiveita ja ideoita kertyi kymmeniä. Kiitos niistä, ne auttavat kehittämään havaintopalveluja!

Luontoharrastus monipuolistuu ja pirstoutuu - mutta voisivatko havainnot olla yhteisiä?

Vastauksissa näkyy harrastus-, havaintokirjanpito- ja viestintätapojen monipuolistuminen. Ei ole enää yhtä tai muutamaa tapaa kirjata muistiin tai jakaa havaintojaan, vaan kukin voi valita jopa yli kymmenestä erilaisesta netin havaintopalvelusta, lukemattomista suomalaisista ja kansainvälisistä some-ryhmistä (tai pitäytyä paperivihkossa.) Tämä jakaa käyttäjiä pienempiin joukkoihin.

Kehitys turhauttaa osaa harrastajista, jotka toivoisivat perinteisissä ja yhteisissä palveluissa pitäytymistä ja tiedon jakamista niiden kautta. Toisaalta monet muut ovat tyytyväisiä, että voivat valita omalle harrastustavalleen sopivimman palvelun, välineen ja yhteisön.

Vastaajien monipuolisuudesta kertoo myös se, että monista asioista esitettiin huomattavan vastakkaisia näkemyksiä ja toiveita. Esimerkiksi:

- Havaintopalvelun (Tiira, Laji.fi/Vihko tai muu) käyttö koetaan joko vaikeaksi ("mahdoton") tai helpoksi ("loistava").
- Helppokäyttöisyys vasta-alkajalle vs. helppokäyttöisyys sata havaintoa päivässä tallentavalle on aivan eri asia.
- Havaintojen kirjaaminen pitää olla yksinkertaista vs. havaintoja ei haluta kirjata, jos niistä ei pysty tallentamaan monipuolisia tietoja.
- Havaintojen pitää olla vapaasti käytettävissä vs. havaintoja ei saa käyttää ilman lupaa.
- Havaintoja saa käyttää kaupallisesti vs. ei saa käyttää.
- Palvelun ylläpitäjä saa myydä havaintoja vs. ei saa myydä.
- Havaintojen jakaminen sosiaalisessa mediassa on mukavaa ja tuo yhteisöllisyyttä vs. ei kiinnosta lainkaan tai on haitallista.
- Kilpailuhenkisyys kiinnostaa ja siihen liittyvät toiminnot ovat harrastuksen suola vs. kilpailua on liikaa, luonnosta pitäisi nauttia ilman pinnojen laskemista ja kilpailuja.
- Harrastuksessa ei olisi järkeä jos havaintojaan ei tallenna vs. tallentamisessa ei ole järkeä (harvinainen näkemys, mutta silti olemassa).
- Havaintojen kirjaaminen on kiinnostavaa vs. vastenmielistä työtä.
- Yleisten lajien havainnot ovat hyödyllisiä ja tallennus kannattaa vs. niiden tallennus on turhaa tai jopa aiheuttaa haittaa.
- Havaintoja tallennetaan, jotta muut voisivat käydä niitä katsomassa vs. jätetään tallentamatta tai salataan, jotta muut eivät voisi näin tehdä.
- Halutaan käyttää mobiilisovellusta vs. ei haluta käyttää mobiilisovellusta tai -laitetta ylipäätään.

Harrastajien mielipiteet vaikuttavat siihen mitä palveluja kukakin käyttää. Esimerkiksi suhtautuminen havaintojen avoimuuteen ja käyttöoikeuksiin jakaa käyttäjiä eri palveluihin sen mukaan millaisia miten havaintoja niissä käsitellään ja jaetaan. Jos tallennan havaintoni havaintopalveluun X, käyttävätkö kunnan viranomaiset, konsultti, luonnonsuojeluyhdistys, metsänhoitoyhdistys, metsästäjä tai ulkomainen tutkija niitä? Onko se hyvä vai huono asia?

Lintuharrastus on maailmalla suosittua, joten etenkin lintuharrastajilla on käytettävissään lukuisia palveluita erilaisuuden tarkoituksiin: havaintojen perinteiseen kirjaamiseen ja yhdistyksille ilmoittamiseen (Tiira), retkien ja niiden täydellisten lajiluetteloiden kirjaamiseen (eBird, Vihko), pinnalistojen pitämiseen (Pinnari, Birdergame, erilaiset kisapalvelut ja mobiilisovellukset), laskentoihin osallistumiseen (Laji.fi ja Tiira), muuttohavaintoihin (Trektellen), valokuvien jakamiseen (Instagram, Facebook, Flickr, iNaturalist), äänitteiden jakamiseen (Xeno-canto), omien lisätietojen keräämiseen havainnoista (iNaturalist), harvinaisuuksista tiedottamiseen (Lintutiedotus, pikaviestimet), keskusteluun (Facebook, pikaviestimet, erilaiset foorumit ja postilistat) sekä ulkomaiden havaintoihin (mainittu mm. eBird, Vihko, iNaturalist, eElurikkus, Trektellen, Observation.org, DOFbase, Tropical birding, Artportalen, Ornitho).

Kaikille sopivan palvelun kehittäminen on mahdotonta: yksi palvelu ei voi täyttää kaikkien tarpeita ja toiveita, ja jos voisikin, huomenna joku keksii jotain uutta. Käyttäjät ovat ja tulevat jatkossakin olemaan hajautuneina erilaisiin palveluihin. Siksi kaikkien miellyttämisen sijasta kullekin palvelulle voisi olla hyödyllisempää löytää oma käyttäjäkuntansa, jota ei vielä kunnolla palvella. Missä ovat suurimmat aukot?

Kun kenttä on näin hajautunutta, havaintojen hyötykäytön tehostamiseksi tai ylipäättään mahdollistamiseksi niiden pitää myös voida liikkua eri palvelujen, tietojärjestelmien ja lopulta ihmisten välillä. Havaintojen tulisi myös olla käytettävissä myös ennalta-arvaamattomiin tarkoituksiin, ei vain teoreettisesti, vaan tekemällä käytöstä mahdollisimman sujuvaa ja yksinkertaista. Tähän myös Suomen Lajitietokeskus tähtää, kokoamalla suomalaista havaintotietoa erilaisista palveluista (mm. Vihko, iNaturalist, eBird, viranomaisten ja tutkimuslaitosten palvelut) ja avaamalla sen avoimen datan periaatteiden mukaisesti Laji.fi-portaalin, Viranomaisportaalin ja muiden palvelujen kautta.

Kiitos kaikille vastaajille!